

J. Vanwelkenhuyzen

DE DIPLOMATIEKE KONFERENTIE VAN 5 APRIL 1940

In de Mémoires die burggraaf Jacques Davignon wijdt aan zijn zending te Berlijn van 1936 tot 1940, verhaalt hij dat hij een geheel van alarmerende inlichtingen ontving op het einde van maart 1940.

Des concentrations de troupes et de bateaux s'effectuaient dans les ports allemands de la Baltique et de la Mer du Nord. On parlait d'un débarquement massif de troupes au sud de la Norvège par le Skagerrak. Quelque chose se préparait dont les détails nous échappaient.

C'est sous cette impression que je quittai Berlin, le 4 avril au soir, pour prendre part à Bruxelles, le lendemain, à une réunion 8, rue de la Loi. Elle eut lieu sous la présidence du Ministre des Affaires étrangères, en présence du Premier Ministre et des principaux fonctionnaires du « Département ». Etaient convoqués les représentants de la Belgique en Grande-Bretagne, France, Italie, Allemagne et Hollande. Je ne restai à Bruxelles que douze heures. Je ne pouvais pas courir le risque de n'être pas à mon poste si l'invasion de notre pays se produisait (1).

Een eerste echo van die vergadering van vrijdag 5 april vinden we bij Generaal Van Overstraeten. In zijn herinneringen, voorgesteld in dagboekvorm (2), worden er echter slechts enkele snelle lijnen aan gewijd :

* Vertaald uit het Frans door Anne Marie Reinquin.

(1) Burggraaf Jacques DAVIGNON, *Berlin 1936-1940 - Souvenirs d'une mission*, Parijs-Brussel, Editions Universitaires, 1951, p. 214.

(2) Voor de behandelde periode hield generaal Van Overstraeten geen eigenlijk dagboek bij. Zijn functie hield in dat hij dagelijks een exemplaar van elk dokument (bevelen, onderrichtingen enz.), uitgaande van de Generale Staf van het Leger, ontving, bestemd voor de Koning. Op die manier kreeg hij tevens de verslagen van de militaire attachés te Berlijn, Den Haag, Londen en Parijs, alsmede de transkriptie van hun gekodeerde berichten. Buitenlandse Zaken bezorgde hem tevens een kopie van alle diplomatieke verslagen, die enig belang konden hebben voor de militaire politiek. Naast deze officiële stukken, bewaard in dagklappers, noteerde de generaal, meestal in telegrafische stijl, op losse bladen en soms op de rug van dokumenten van minder belang, zijn beslissingen en zijn gesprekken. Op basis van deze eersterangsdokumentatie heeft hij dan naderhand zijn Mémoires geschreven, waaraan hij de vorm van een dagboek gaf.

Cet après-midi, M. Spaak a tenu une grande conférence diplomatique. Nos ambassadeurs à Londres, Paris, Berlin, La Haye (3), Rome y ont pris part. On a conclu que les intentions alliées et allemandes restent imprécises, la situation s'aggravant néanmoins. Certaines déclarations de M. Le Tellier (4) quant à l'état de l'armée française ont fortement déçu (5).

Noch de *Documents Diplomatiques Belges* (6), noch de werken van de gewezen sekretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Fernand van Langenhove (7) en van de directeur-generaal van de Politiek op dat ogenblik, baron Pierre van Zuylen (8), maken gewag van die konferentie. Om er meer over te vernemen, moeten we opnieuw de Mémoires van Davignon openslaan :

Au cours de mon exposé, je me déclarai convaincu que Hitler donnerait, dans un avenir qui ne serait pas lointain, l'ordre d'attaquer à l'Ouest. J'en indiquai les raisons. Le Comte de Kerchove (9) appuya mes vues. L'Italie, à son avis, interviendrait dans la guerre au moment où la victoire se dessinerait en faveur de l'un des belligérants. Donnez-nous des victoires, avait dit Ciano à François-Poncet (10), c'est la seule chose qui peut influencer les décisions de Mussolini.

Le Baron de Cartier (11), parfait connaisseur de la mentalité et de la politique britanniques, se montra réconfortant. Selon lui, le moral et la confiance atteignaient en Angleterre un niveau élevé. Ses renseignements firent présager toute la fermeté dont le Royaume-Uni allait donner l'image éclatante.

M. Le Tellier fit preuve de plus de réticence. Grand ami et admirateur de la France, il s'affligeait des informations peu satisfaisantes qu'il

(3) Te Den Haag had België een gezant, geen ambassadeur.

(4) Pol Le Tellier, ambassadeur van België te Parijs.

(5) Generaal VAN OVERSTRAETEN, *Albert I - Léopold III, Vingt ans de politique militaire belge, 1920-1940*, s.l., Desclée De Brouwer, s.d., p. 543 (voortaan V.O., I). In de tweede versie van zijn Mémoires, die meer uitgewerkt is, maakt hij niet de minste allusie op de konferentie (Generaal VAN OVERSTRAETEN, *Au service de la Belgique - I - Dans l'état*, Parijs, Librairie Plon, 1960 (voortaan V.O., II).

(6) ACADEMIE ROYALE DE BELGIQUE, COMMISSION ROYALE D'HISTOIRE, *Documents relatifs au statut international de la Belgique depuis 1830. - 1. - Documents diplomatiques belges, 1920-1940*, uitgegeven door Ch DE VISSCHER en F. VANLANGENHOVE, *La Politique de sécurité extérieure, tome V, Période 1938-1940*, Brussel, Palais des Académies, 1966.

(7) Fernand VANLANGENHOVE, *La Belgique en quête de sécurité, 1920-1940*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1969.

(8) Baron Pierre VAN ZUYLEN, *Les mains libres. - Politique extérieure de la Belgique, 1914-1940*, Parijs-Brussel, Desclée De Brouwer - L'Edition Universelle, 1950.

(9) Graaf André de Kerchove de Denterghem, ambassadeur van België te Rome (Quirinaal).

(10) André François-Poncet, ambassadeur van Frankrijk bij het Quirinaal. — Davignon parafraseert hier François-Poncet, die zelf meedeelde dat graaf Galeazzo Ciano, Italiaans minister van Buitenlandse Zaken, hem verklaard had: *Si vous remportez des victoires, il ne se produira rien. Dans le cas contraire, je ne peux rien vous garantir* (André FRANÇOIS-PONCET, *Au Palais Farnèse, Souvenirs d'une ambassade à Rome (1938-1940)*, Parijs, Librairie Arthème Fayard, p. 167). Die uitspraak dateert nochtans van 29 april en dus kronologisch later dan de konferentie, waarover Davignon verslag uitbrengt. De tiende mei nog herhaalt Ciano zijn verwittiging aan de Franse ambassadeur: *Soyez vainqueurs! La conduite de l'Italie dépendra des événements militaires* (André FRANÇOIS-PONCET, *op. cit.*, p. 171). Dat Davignon er echter op alludeert naar aanleiding van de vergadering van 5 april vervalst geenszins de zin van de op die dag door de graaf de Kerchove ontwikkelde mening (zie verder p. 190).

(11) Baron Emile de Cartier de Marchienne, ambassadeur van België te Londen.

avait à donner sur l'état de la préparation militaire du pays, sur l'esprit de la population et de l'armée. Mon collègue ne croyait pas à la réelle volonté d'offensive de nos amis du Sud avant un temps assez long. Gamelin souhaitait voir le Reich attaquer, ce qui suffirait à galvaniser l'opinion.

M. Spaak réaffirma la position bien connue de la Belgique : ne pas provoquer l'entrée des Allemands sur notre territoire, malgré les risques pouvant en résulter⁽¹²⁾. La volonté du pays est de rester en dehors du conflit s'il n'est pas attaqué. L'appel aux garants serait fait au moment de l'agression et toutes les dispositions sont prises afin que cet appel soit instantané⁽¹³⁾.

Tot daar de gepubliceerde Belgische bronnen. Er bestaat echter minstens één Duits dokument, dat eveneens verslag uitbrengt over de diplomatieke conferentie van 5 april. Zo die tekst nog niet gepubliceerd werd, is dat zeker niet omdat hij niet toegankelijk is. De tekst maakt deel uit van een kollektie mikrofilms, die reeds een vijftiental jaren berust bij het Algemeen Rijksarchief, de Universiteiten van Brussel, Gent, Leuven en Luik. Pas veel later belandde die kollektie eveneens op het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog⁽¹⁴⁾. Dat niemand die tekst opdiepte, getuigt alleen maar van de geringe belangstelling van onze historici voor de tweede wereldoorlog. Het hier bedoelde dokument is een telegram van de ambassadeur van Duitsland te Brussel, Vicco von Bülow-Schwante. Het dateert van 6 april, dag na de conferentie en werd verstuurd om 21.10 u.

De integrale tekst ervan luidt als volgt :

Gestrige Diplomatenkonferenz, an der Ministerpräsident, Aussenminister und führende Beamten, politische und militärische persönliche Ratgeber Königs sowie belgische Missionschefs Paris, London, Rom, Berlin und Haag teilnahmen, ist als hier von Zeit zu Zeit übliche politische Aussprache anzusehen der keine besondere Bedeutung zukommt. Teilnehmer waren mittags Gäste Aussenministers, abends Graf Capelles, aussenpolitischen Sachbearbeiters am Hof. Streng vertrauliche Information eines Teilnehmers besagt, dass Botschafter Paris über zukünftige innenpolitische Entwicklung Frankreichs recht pessimistisches Bild entworfen habe. Allgemeine Stimmung sei nicht gut. Wehrwirtschaftlich hätte seiner Auffassung nach mehr geschehen können. Im Gegensatz hierzu habe Botschafter London Rüstungsmassnahmen und Fortschritt Englands als hervorragend bezeichnet. Engländer glaubten, dass fehlende eigene Aufrüstung vergangenen Sommer zum Krieg geführt habe, Friedenssicherung Zukunft sei gegeben, wenn Rüstungsstärke gross genug, um jedem Angriff Deutschlands begegnen zu können. Botschafter Rom habe erstaunlich gute Orientierung über italienische Politik gezeigt, wie man überhaupt hier über alle Vorgänge in Rom auch deutsch-italienisches Verhältnis betreffend gut informiert sei. Botschafter Berlin habe Bewunderung über Haltung deutschen Volkes seit Kriegsbeginn, ganz besonders

(12) Hier moeten we wijzen op een onduidelijkheid in de zin. Het is dan ook bekoerend, in het licht van onze huidige kennis, hem te vervangen door : *Ne pas faire appel aux garants avant une agression allemande accomplie, malgré les risques pouvant en résulter* (zie verder p. 190).

(13) Burggraaf Jacques DAVIGNON, *op. cit.*, p. 214-215.

(14) NATIONAAL FONDS VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK, INTERUNIVERSITAIRE KOMMISSIE VOOR MIKROFILMS, *Dokumenten van de Wilhelmstrasse, Archieven van het Auswärtiges Amt, Belgium-post 1936* (Mikrofilms gemaakt in 1958-1959).

während Winters, zum Ausdruck gebracht. Nach seiner Beurteilung allgemeiner Lage müsse in nächsten Wochen mit deutschem Angriff im Westen gerechnet werden. Wo, sei nicht vorauszusagen. Botschafter Paris und London haben irgendwelche Angriffsabsichten der Alliierten im Westen nicht festgestellt (15).

Wat het meest in het oog springt bij deze dépêche is de bron ervan. De Duitse diplomaat noteert uitdrukkelijk dat zijn inlichtingen van een eersterangsgetuige komen. Hij spreekt van *streng vertrauliche Information eines Teilnehmers*. Aan die vergadering namen deel : eerste minister Hubert Pierlot, minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak, zijn kabinetschef Edouard Leghait, de sekretaris-generaal van het Departement Fernand van Langenhove, de directeur-generaal van de Politiek, baron Pierre van Zuylen, en de vijf posthoofden, burggraaf Jacques Davignon, Pol Le Tellier, graaf André de Kerchove de Denterghem, baron Emile de Cartier de Marchienne en Léon Nemry (16). Daar voegt Bülow nog aan toe de *Politische und militärische persönliche Ratgeber Königs*. Ongetwijfeld bedoelt hij daarmee Louis Frédéricq, kabinetschef van de Koning, tenzij hij denkt aan diens sekretaris, graaf Robert Capelle (17). De *militärische Ratgeber* is ongetwijfeld generaal-majoor Raoul Van Overstraeten. Volgens het officiële verslag van die vergadering, bewaard in de archieven van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, nam echter niemand van die personaliteiten aan de eigenlijke konferentie deel. Zij werden wel uitgenodigd op het middagmaal, aangeboden door de minister van Buitenlandse Zaken.

Het officiële verslag geeft geen enkele aanduiding over die lunch. Davignon daarentegen maakt er een toespeling op : *Mme Spaak nous avait retenus à déjeuner après la conférence diplomatique du matin* (18). Het perscommuniqué van Maurice Iweins d'Eeckhoutte, zopas benoemd als hoofd van de informatiedienst van de eerste minister (19), somde met een angstvallige nauwkeurigheid de genodigden op. Buiten de deelnemers aan de diplomatieke konferentie waren dat de ministers van Justitie, P.-E. Janson, van Financiën, Gutt, van Volksgezondheid, M.-H. Jaspar, van Economische Zaken, De Schrijver, van Landsverdediging, luitenant-generaal Denis, de kabinetschef van de Koning, Frédéricq, de sekretaris van de Koning, graaf Capelle, de chef van de

(15) Telegram nr. 158 van 6 april 1940. N.F.W.O., *Mikrofilms Wilhelmstrasse, Belgium-post 1936*, Kollektie van het Centrum, Rol 1, fr. 126456.

(16) Diplomatieke konferentie van 5 april 1940, notulen (zie verder p. 189).

(17) In het vervolg van zijn telegram geeft Bülow Capelle de hoedanigheid van *aussenpolitische Sachbearbeiter am Hof*, d.w.z. deskundige voor buitenlandse problemen bij het Hof. De benaming *politische Ratgeber des Königs* gaat meer op voor Frédéricq.

(18) Burggraaf Jacques DAVIGNON, *op. cit.*, p. 216. — Hier stellen we vast dat Davignon de konferentie 's morgens laat plaatsvinden, terwijl Van Overstraeten schrijft dat ze in de namiddag gehouden werd (V.O., I, p. 543). De versie van de ambassadeur wordt bevestigd door het perscommuniqué: *En présence de M. Pierlot, Premier ministre, M. Spaak, ministre des Affaires étrangères, a présidé, vendredi matin, une conférence qui réunissait plusieurs de nos représentants diplomatiques à l'étranger...* (*Le Soir*, zaterdag 6 april 1940, p. 1).

(19) Als eerste gezantschapssekretaris, vervulde hij reeds de functie van hoofd van de persdienst van Buitenlandse Zaken. *Le Soir* kondigt op 5 april 1940 de aanstelling van Iweins d'Eeckhoutte als hoofd van de informatiedienst van de eerste minister aan.

generale staf, generaal Michiels, de vleugeladjutant van de Koning, generaal Van Overstraeten, de adjunkt-kabinetschef van de minister van Buitenlandse Zaken, de Kerchove de Denterghem en ten slotte, het communiqué vergeet werkelijk niemand, de sekretaris van van Langenhove, de Ridder (20).

's Avonds ontmoetten de deelnemers elkaar opnieuw op een etentje. Graaf en gravin Capelle ontvingen daartoe in hun grote woning aan de Justus Lipsiusstraat, 60, de heer en mevrouw Spaak, de vijf zendingshoofden, de heer en mevrouw van Langenhove, gravin de Kerchove, baron en barones van Zuylen, de heer en mevrouw Frédéricq, baron en barones Edmond Carton de Wiart (21), graaf Gobert d'Aspremont Lynden (22), Willy Weemaes (23) en de heer Leghait (24).

Een dertigtal personen waren dus, ten laatste in de loop van de avond, op de hoogte van de door de konferentie nagelaten indrukken. Vierentwintig uur later lichtte de ambassadeur van het *Reich* te Brussel een tip van de sluier op voor zijn meesters te Berlijn. Een van de deelnemers, zo schrijft hij, had met hem gesproken onder belofte van geheimhouding. Wie deed het en waarom?

Het is gemakkelijker een antwoord te vinden op de tweede dan op de eerste vraag. Dat Bülow pas in de avond van 6 april zijn telegram verstuurde, laat ten hoogste veronderstellen dat hij slechts even voordien in vertrouwen genomen werd door « een deelnemer ». Op dat ogenblik was burggraaf Davignon reeds sinds geruime tijd teruggekeerd in zijn ambassade aan de Jägerstrasse (25). Die eenvoudige vaststelling ontkracht echter geenszins het geheim van de identiteit van de informateur. Het is een vergeefse inspanning de kring van de mogelijke informateurs te trachten te beperken door achtereenvolgende uitschakelingen. Natuurlijk is het moeilijk denkbaar dat die of gene diplomaat, op doorreis te Brussel, zijn hart zou uitstorten bij de vertegenwoordiger van het *Reich*. En ook is het strenge meesterhuis aan de Belliardstraat geen aantrekkingspunt voor bepaalde hoge funktionarissen. Het anoniem karakter van de tekst leidt ertoe eveneens publieke personaliteiten uit te sluiten. En andere onverenigbaarheden kunnen eveneens in acht genomen worden. Bij gebrek aan enig bewijs, kan geen sluitende konklusie getrokken worden. Men vraagt zich dan ook vergeefs af of de informateur op eigen houtje handelde of daartoe gemandateerd werd.

De ontleding van het telegram biedt meer houvast. Een zaak valt onmiddellijk op. De informateur heeft Bülow willen geruuststellen omtrent de

(20) *Le Soir*, zaterdag 6 april 1940, p. 1.

(21) Baron Edmond Carton de Wiart, gewezen sekretaris van Leopold II, is directeur bij de *Société Générale*; de barones is eredame van Koningin Elisabeth.

(22) Adjunkt-kabinetschef van de Koning.

(23) Attaché bij het kabinet van de Koning.

(24) Graaf Capelle was zo vriendelijk ons deze biezonderheden mee te delen.

(25) Herinneren we eraan dat Davignon in zijn *Mémoires* vertelt dat hij op 5 april slechts 12 uur te Brussel bleef (*op. cit.*, p. 214).

betekenis van de vergadering. *Gestrige Diplomatenkonferenz... ist als hier von Zeit zu Zeit übliche politische Aussprache anzusehen der keine besondere Bedeutung zukommt.*

Er zijn geheimen die onmogelijk kunnen bewaard worden. De gelijktijdige aanwezigheid te Brussel van de zendingshoofden te Berlijn, Den Haag, Londen, Parijs en Rome kon niet lang onopgemerkt blijven. Er was ook niets gedaan om dat geheim te houden. Het is zelfs zo dat de Franse krant *Le Temps* op 3 april (26) een bericht publiceerde van haar korrespondent te Brussel, waarin o.a. werd gezegd: *Profitant du passage de plusieurs représentants de la Belgique à l'étranger, le ministre des Affaires étrangères réunira une conférence diplomatique qui se tiendra probablement vendredi, sous la présidence de M. Spaak. A cette conférence assisteront les ambassadeurs de Belgique auprès du Quirinal et du Vatican (27), à Paris, Londres et Berlin, et le ministre à La Haye, ainsi que des fonctionnaires supérieurs des Affaires étrangères. — M. Spaak procédera avec eux à un tour d'horizon en matière de politique internationale.* De Belgische autoriteiten gaven zelfs na de vergadering een perscommuniqué uit, zó weinig hielden zij aan geheimhouding. *Le Soir* heeft zelfs op de eerste pagina een foto gepubliceerd van de minister van Buitenlandse Zaken, omringd door de vijf diplomaten en de directeur-generaal van de Politiek. De tekst van het communiqué was nietszeggend. In een konventionele stijl opgesteld, was de meeste zorg besteed aan het opsommen van namen en titels. Alleen de spijskaart werd vergeten. Het voorwerp van de konferentie daarentegen werd summier behandeld: *Au cours de cette réunion, on a fait un tour d'horizon relatif à la situation internationale.* Kortere kon het niet (28). Bijna een waarheid als een koe. Maar die geheimdoenerij kon gevaarlijk zijn. Wat belette er daaraan toe te voegen dat de konferentie tot het besluit was gekomen dat België er alleen maar voordeel kon bij hebben de sinds september gevoerde politiek verder te zetten? Dat had zin gehad, terwijl de tekst, zoals hij vrijgegeven werd, alle interpretaties mogelijk maakte.

Sommigen zouden geneigd kunnen zijn te vrezen, voor anderen dan is er een hoop, dat de raadpleging van de elite van de Belgische diplomatie, bij het begin van een met dreigingen geladen lente, de aanloop tot een herziening van de buitenlandse politiek van het koninkrijk zou inluiden. Stof daartoe, voor wie het wilde exploiteren, bood de aanwezigheid op de officiële maaltijd van hooggeplaatste militairen. Zou ze, vervormd en aangedikt, geen kruisgeur toevoegen aan wat slechts een vreedzame bijeenkomst van diplo-

(26) Het nummer van 3 april van *Le Temps*, een zogenoemde avondkrant, verscheen in werkelijkheid in de vooravond van dinsdag 2 april.

(27) De bijzondere korrespondent van *Le Temps* te Brussel vertaalde Rome door het Quirinaal en het Vaticaan. In werkelijkheid was Adrien Nieuwenhuys, ambassadeur van België bij de H. Stoel, niet uitgenodigd op de konferentie.

(28) Het is misschien daarom dat de bijzondere korrespondent van *Le Temps* te Brussel aan zijn krant mededeelde dat *aucun communiqué n'a été publié à l'issue de cette réunion* (*Le Temps*, zaterdag 6 april 1940).

maten was geweest (29). De belanghebbenden hadden het dan gemakkelijk om de spanningen aan te dikken, tot een vonk voldoende zou zijn om alles te doen ontploffen.

De anonieme tipgever van Bülow was in ieder geval gehecht aan het behoud van de neutraliteitspolitiek. Hij kon denken dat de beste manier om aan rampzalige verwickelingen te ontsnappen nog was het ontstaan ervan te voorkomen. Hij meende door zijn initiatief de afwezigheid van een officiële aktie te verhelpen. Waarschijnlijk oordeelde hij dat de Wetstraat (30) bepaald weinig ondernam in het voordeel van de enige houding, die België buiten het konflikt kon houden. Uit de démarche zelf van de informateur en uit het telegram van Bülow, blijkt overduidelijk dat de tipgever een overtuigd aanhanger van de neutraliteitspolitiek was. Dat hij zelfs weinig bezorgdheid aan de dag legt om Frankrijk bij zijn tegenstrever niet te benadelen, blijkt uit zijn uitlatingen over de IIIe Republiek. Daartegenover staat dan de welwillendheid, waarmee hij al het goede dat over Groot-Britannië gezegd werd meedeelt. Hij aarzelt evenmin te herhalen dat alleen Duitsland voorgesteld wordt als de plannenmaker voor een aanval in het Westen. Het geheel geeft de indruk van een objektief relaas. Het aangename staat er naast het onaangename. Enkel de bewondering voor het moreel van het Duitse volk kan voor een toegeving doorgaan. Het is ook duidelijk dat de informateur zich niet compromitteerde in verband met Italië. Hij zong de lof van wat Brussel weet van de Romeinse politiek. Dat zal zeker geen moeilijkheden veroorzaken in de betrekkingen tussen Rome en Berlijn! Hij heeft er zich daarenboven van onthouden de minste aanduiding te geven die Duitsland tegen België zou kunnen gebruiken.

Wat er dan uiteindelijk belang heeft in de door Bülow ontvangen inlichtingen, is de mening dat er op een wijziging in de buitenlandse politiek van België niet moet gerekend worden. Dat is zeker de diepe zin van het bericht. Zonder twijfel is dat er eveneens de verklaring voor. Berlijn had Brussel niet nodig om het overige nieuws te vernemen.

Tot dusver weten we echter niet wat er op die 5e april gezegd werd in de Wetstraat. Het officiële verslag van de vergadering geeft er een idee van :

CONFERENCE DIPLOMATIQUE DU 5 AVRIL 1940.

Réunissant : MM. Spaak, Pierlot, Le Tellier, Davignon, De Kerckove, de Cartier, Nemry, Van Langenbove, Van Zuylen et Leghait.

(29) Zonder overdrijving noteerde de Brusselse korrespondent van *Le Temps* : *La qualité des personnalités qui, à l'issue de cette conférence, ont été conviées à déjeuner par M. Spaak donne d'ailleurs à penser que la situation internationale a été examinée sous ses aspects les plus sérieux. — En dehors, en effet, de tous ceux qui assistaient à la réunion du matin, étaient conviés notamment plusieurs personnalités de l'entourage immédiat du roi, le ministre de la Défense nationale, le chef de l'état-major de l'armée belge, ainsi que plusieurs membres du cabinet Pierlot, dont les attributions se rattachent directement à la défense (Affaires économiques, Justice, Santé publique, etc.) (Le Temps, zaterdag 6 april).*

(30) Het ministerie van Buitenlandse Zaken bevond zich toen in de Wetstraat, 8.

Chaque chef de poste expose la situation dans le pays de sa résidence.

ALLEMAGNE : Le Vicomte Davignon fait un exposé général. D'après lui, Hitler donnera prochainement l'ordre d'attaquer à l'Ouest. Il semble qu'il doive prendre l'initiative d'une offensive pour les raisons suivantes :

1° Hitler a annoncé à son entourage, à plusieurs reprises, qu'il allait passer à l'attaque. Or, il a toujours fait ce qu'il a annoncé qu'il allait faire. S'il renonçait maintenant à cette action, cela provoquerait des déceptions et des critiques sur son compte ;

2° Il est convaincu de la supériorité militaire actuelle de l'Allemagne et a pleine confiance dans la possibilité d'une victoire ;

3° Il n'est pas sans inquiétude pour l'avenir en ce qui concerne son ravitaillement, le serrement du blocus, le renforcement des Alliés, leurs divisions éventuelles, la Russie ;

4° C'est un tempérament nerveux, il ne peut attendre. Le Général von Brauschitz (sic) et un autre officier supérieur disent que la ligne Maginot peut être percée.

FRANCE : M. Le Tellier a l'impression, par certains renseignements, que les soldats français sont dégoûtés. Il n'existe aucune animosité en France contre l'Allemagne. L'armée laisse passer tous les jours, en avant de ses lignes, sans tirer, l'express de Berlin. Les avions anglais qui partent d'un aérodrome en France ne peuvent pas emporter des bombes. Si l'Allemagne faisait des propositions de paix raisonnables, la France aurait un grand nombre de gens prêts à les accepter. Il n'y a aucune intention offensive, sauf peut-être dans un an et demi. C'est en paroles qu'il est question d'action énergique, mais pas autrement. La France ménage le sang de ses soldats et de sa population. On parle de resserrer le blocus, mais on ne sait pas encore comment. On fait vaguement le souhait que l'Allemagne attaque. On croit que la ligne Maginot peut être passée, mais il y a trois lignes l'une derrière l'autre et chaque passage serait suffisamment sanglant pour qu'au troisième il y ait désir de paix de l'Allemagne. Une attaque allemande galvaniserait évidemment tous les Français (le Baron van Zuylen fait remarquer que voilà ce qu'il faut dire à Berlin).

GRANDE-BRETAGNE : D'après le Baron de Cartier, le moral est très haut en Angleterre. On ne s'aperçoit d'ailleurs pas de la guerre dans le pays. On parle aussi d'intensifier le blocus, mais on n'a pas de plan précis.

ITALIE : Pour le Comte de Kerchove, l'Italie n'interviendra que lorsque la victoire se dessinera en faveur de l'un des belligérants. D'ailleurs l'état de l'armée italienne ne permet qu'une action courte et rapide.

Il n'a pas été question de la Russie.

M. Spaak prend la parole après ces exposés. Il fait les déclarations catégoriques suivantes au sujet de la politique de la Belgique :

1°) Nous ne ferons pas de faux pas. Nous y sommes tout à fait décidés, vous pouvez le dire ;

2°) Nous ne ferons appel à nos garants que si nous sommes effectivement envahis. C'est décidé ainsi, malgré les risques que cela peut présenter ;

3°) En ce qui concerne une attaque sur les Pays-Bas, nous ne prenons aucun engagement. Comme il l'a dit le 19 décembre, il n'y a pas d'automatisme. Nous serions gravement menacés, mais nous ferons suivant les circonstances.

Comme le Vicomte Davignon demandait s'il n'y avait pas à craindre une pression de l'opinion en cas d'échec militaire de la France, M. Spaak lui répondit qu'il n'y avait aucune crainte à avoir. L'expérience des précédentes attaques a montré la volonté du pays de rester en dehors du conflit, s'il n'est pas attaqué.

Een eerste vaststelling dringt zich op bij de vergelijking met de dépêche van ambassadeur Bülow : de dépêche geeft slechts een verzachte, om niet te zeggen afgezwakte, echo van de conferentie. De uiteenzetting van burggraaf Davignon is tevens helder en onrustwekkend. Het telegram van Bülow geeft er slechts een zwakke afstraling van. Als naar gewoonte sober en methodisch — *sachlich* noemen de Duitsers dat — somt de Belgische ambassadeur te Berlijn met zijn werkelijkheidszin de redenen op, waarom Hitler spoedig tot een aanval in het Westen zal overgaan. Steeds somber gestemd, is hij het nu meer dan ooit.

Waarschijnlijk eindigt hij met een oproep tot voorzichtigheid. Het verslag van de vergadering vermeldt dat niet. Het zou nochtans uitzonderlijk zijn dat bij een dergelijke gelegenheid de burggraaf zijn klassieke vermaningen tegen een « misstap » niet zou herhaald hebben. Bij elk bezoek aan Brussel, herhaalt hij aan ieder die het horen wil, dat België er alles bij te verliezen heeft zijn neutraliteit op te geven zonder ertoe gedwongen te worden. Hij bezweert zijn gesprekspartners niet te bezwijken voor de verleiding van een preventieve hulp der geallieerden. Dat noemt hij de « misstap ». Zijn refrein is overbekend in de Wetstraat. Door het steeds te herhalen ontlokt hij een glimlach, zelfs bij hen die de gegrondheid van zijn refrein aanvaarden. Davignon hecht er zoveel belang aan, dat hij nog liever doorgaat voor iemand met een *idée fixe* dan te moeten verzwijgen wat hem op het hart ligt. Maar iedereen op het Departement kent het wijsje zo goed, dat het zwart op wit zetten ervan onnodig kon blijken voor de opsteller van het verslag. In ieder geval is deze korte nota slechts een samenvatting, die het essentiële van wat er gezegd werd, weergeeft. In geen geval kan zij beschouwd worden als de echte notulen van de vergadering. Zelfs de beginnen sluitingsuren van de vergadering werden niet genoteerd. Om die ongeveer te kennen, moeten we beroep doen op de in de avond verschenen *Le Temps*. De biezondere korrespondent van die krant telefoneerde vanuit Brussel dat de vergadering *s'est prolongée de 10 heures à midi 45* (31). Voor het overige vermeldt de nota ook niet wie de vergadering voorzat. Zij citeert alleen de minister van Buitenlandse Zaken vóór de eerste minister (32). Bülow, die hoofd van het protokol in de Wilhelmstrasse (33) is geweest, geeft natuurlijk de voorrang aan Hubert Pierlot (34). Davignon hakt de knoop door wanneer hij in zijn Mémoires schrijft : dat de vergadering *eut lieu sous la présidence du Ministre des Affaires étrangères* (35). Eens te meer was dit ongetwijfeld zo vanzelfsprekend voor de opsteller van het verslag dat hij die vermelding overbodig achtte.

(31) *Le Temps*, zaterdag 6 april 1940. — Hier moet opgemerkt worden dat het een karakteristieke eigenschap was van de krant van de *Rue des Italiens* nauwkeurig de uren van de belangrijke vergaderingen te noteren.

(32) Zie hiervoor, p. 189.

(33) Het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken (*Auswärtiges Amt*) bevond zich in de Wilhelmstrasse.

(34) Zie hiervoor, p. 185.

(35) Burggraaf Jacques DAVIGNON, *op. cit.*, p. 214.

Het beeld dat Le Tellier van de situatie in Frankrijk schetst is weinig schitterend. Het is slechter dan wat aan Bülow doorgespeeld werd. Zeggen dat het nieuwe perspectieven opent zou nochtans overdreven zijn. De ambassadeur te Parijs heeft goed werk geleverd. In hogere kringen te Brussel weet men sinds lang dat Frankrijk in oorlog trad met de ogen gericht op de vrede. Zoals een stilte in het wapenrumoer, doet de *drôle de guerre* denken aan een niet eindigende aanloop tot onderhandelingen, waartoe niemand vooralsnog het initiatief durft nemen. Wanneer Le Tellier meedeelt : *c'est en paroles qu'il est question d'action énergique, mais pas autrement*, heeft hij geen moeite om zijn gehoor te overtuigen. Overigens is dat een van de redenen, waarom het gemaneuvreer achter de schermen om België bij het konflikt te betrekken, Brussel zo op de zenuwen werkt⁽³⁶⁾. Maar de ambassadeur te Parijs wanhoopt daarom niet aan Frankrijk. Hij konkludeert met de mening dat *une attaque allemande galvaniserait évidemment tous les Français*. De gebeurtenissen in 1914 zijn niet zó lang voorbij dat hij zou vergeten hebben hoezeer de IIIe Republiek toen innerlijk verdeeld was. Wat niet belette dat het Franse leger zeer goed gevochten heeft en, ondanks tegenslagen in het begin, de slag aan de Marne en uiteindelijk de oorlog won.

De directeur-generaal van de Politiek neemt dat argument over. *Voilà ce qu'il faut dire à Berlin!*, roept hij uit. Baron Pierre van Zuylen is een overtuigd aanhanger van de neutraliteitspolitiek. Hij is er ook een van de ontwerpers van. De loomheid van Frankrijk houdt gevaar in voor België. Wanneer die loomheid bekend raakt in Berlijn, kan dat de oorlogsneigingen aanwakkeren. Derhalve doet men er beter aan de *Führer* eraan te herinneren hoezeer de *Kaiser* zich misrekende met de Franse binnenlandse moeilijkheden. Dat zou hem van zijn oorlogszucht kunnen afbrengen.

Eigenaardig genoeg wordt het argument niet aangehaald in het telegram van Bülow. Zo het hem meegedeeld werd, dan had hij het meer dan waarschijnlijk gebruikt. Hij vreest voor zijn land de uitbarsting van openlijke oorlogshandelingen met Frankrijk en Groot-Brittannië. De Duitsers van zijn generatie en zoals hij gevormd in de oude school, herinneren zich al te sterk het einde van het militaire avontuur dat zo *frisch und fröhlich* begonnen was. Vooral daar hij voor een nieuwe uitgave een nog slechtere afloop voorziet. Met zijn kollega in Den Haag, Graaf Julius Zech von Burkersroda, maakt hij deel uit van die enkele diplomaten die, omheen *Staatssekretär des Auswärtigen Amtes*, baron Ernst von Weizsäcker, de helse machine trachten te stoppen. De middelen die zij ter beschikking hebben zijn zwak. Hun uiteraad gevaarlijke aktie is slechts timide. Wat Bülow betreft, vindt men die houding terug in zijn zeer grote welwillendheid om te Berlijn de loyaliteit van de Belgische neutraliteit te beklemtonen. Het zijn zeker niet de rapporten van de ambassadeur te Brussel, die bezwarende stukken zullen aanbrenge voor het dossier dat het *Auswärtiges Amt* wil aanleggen tegen België!

(36) Jean VANWELKENHUYZEN, *Un mystère Léopold III ?*, in *Histoire de notre temps - Toute la vérité*, nr. 5, Parijs, Librairie Plon, p. 84-105.

Integendeel, bij voorbaat ontnemen zij aan een invasie elke verontschuldiging⁽³⁷⁾. Die handelswijze vertoont nog een ander aspekt. Herhaaldelijk, meer bepaald nog in november, had Bülow zijn Belgische gesprekspartners de idee ingefluisterd dat België een grote rol zou kunnen spelen in het opnieuw tot stand brengen van kontakten tussen de oorlogvoerenden⁽³⁸⁾. Alles is hem goed, als het ergste maar vermeden wordt. De gedachte dat men zich niet moet misrekenen omtrent de toestand in Frankrijk, past volledig in zijn opzet. Zo hij ze dan niet in zijn telegram opneemt, kan men redelijkerwijze aannemen dat men hem ze niet meedeelde.

Dat stilzwijgen baart ook verwondering vanwege die geheimzinnige informateur. Wat over zijn beweegredenen vermoed kan worden, doet denken dat hij eveneens het argument van baron van Zuylen had moeten oproepen. Zo hij dit niet deed, was het omdat hijzelf het niet gehoord had? Dat zou doen veronderstellen, daar komt het toch op neer, dat hij aan de konferentie in werkelijkheid niet deelgenomen heeft. Op dat punt zou de informatie van Bülow dan in gebreke gebleven zijn. Maar dat die berichtgeving niet foutloos was, heeft men reeds vroeger kunnen vaststellen. Bij de deelnemers worden immers eveneens personaliteiten vermeld die alleen aan de eetmalen deelnamen⁽³⁹⁾. Het blijft dan nog moeilijk een duidelijke uitspraak te doen. In elke menselijke handeling moet rekening gehouden worden met vergissingen. Een vergetelheid is altijd mogelijk.

De zin van hetgeen baron de Cartier de Marchienne vertelde over de situatie in Groot-Brittannië wordt zeer goed weergegeven in de *dépêche* van Bülow. Toch zijn er verschillen. De opmerkingen zijn niet totaal gelijklopend. Er is nochtans geen enkele tegenspraak. Ze vullen elkaar aan om van de Britse situatie een beter beeld te geven dan dat wat Le Tellier van Frankrijk schetste. De verschillen tussen beide teksten zelf kunnen aan verschillende oorzaken te wijten zijn. Evenals het telegram is het verslag een korte inhoud. Iedereen koos enkele punten te weerhouden. Dat die niet gelijklopend zijn heeft niets onnatuurlijks, zolang zij niet tegenstrijdig zijn. Zo kan de *dépêche* de inhoud van tafelgesprekken weergeven, die in het verslag van de konferentie niet voorkomen.

Graaf André de Kerchove de Denterghem velde over de Italiaanse politiek een scherp oordeel, waarvan er geen weerklank bij Bülow te vinden is. Wat hij daarover naar Berlijn stuurt is totaal onbeduidend. Nochtans heeft

(37) Jean VANWELKENHUYZEN, *Un intéressant témoignage sur la neutralité de la Belgique en 1939-1940*, in *L'Armée - La Nation*, Brussel, 1 mei 1956, p. 49.

(38) Baron Pierre VAN ZUYLEN, *op. cit.*, p. 494-495; V.O., I, p. 404-405; V.O., II, p. 139 en 142; Robert CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du roi Léopold*, Parijs, Arthème Fayard, 1970, p. 166-167.

(39) Dat wekt wel enige verwondering. *Le Soir* van 6 april, die de lijst van de deelnemers aan de konferentie en die van de genodigden van Spaak publiceerde, verscheen in werkelijkheid in de avond van 5 april. Deze krant draagt altijd de datum van de dag die volgt op zijn verschijning. Bülow heeft dus blijkbaar zijn informatie weergegeven zonder enige controle of kritische benadering.

Kerchove zeer duidelijk het mengsel van begeerte en onvoorbereidheid, van cynisme en ongegeneerdheid, die in het *Palazzo Veneto* (40) heerst, geschetst. Men kan echter gemakkelijk aannemen dat Bülow die waarheden niet herhaalde, of ze zelfs niet te horen kreeg.

De volgende aanmerking van het verslag klinkt eerder onverwacht : *Il n'a pas été question de la Russie*. Eerder vanzelfsprekend, vermits de Belgische vertegenwoordiger te Moskou niet ontboden was. Gewoonlijk worden in een verslag eerder de zaken vermeld, waarover gehandeld wordt, dan diegene waarover niet gesproken wordt. De lijst zou anders lang kunnen uitvallen !

Nog eigenaardiger is een afwezigheid. In de tweede paragraaf van het dokument staat : *Chaque chef de poste expose la situation dans le pays de sa résidence*. In het verslag wordt géén regel gewijd aan wat de gezant in Den Haag meedeelde. Hij woonde nochtans de konferentie bij. Dat hij niets gezegd zou hebben is ondenkbaar. Het lot van Nederland houdt zeer sterk de Belgische autoriteiten bezig. Dit bevestigt, zo het nog nodig was, dat er *understatements* in het wel zeer beknopt gehouden verslag zijn. Er werd niets bewust verdoezeld. Dat blijkt uit de door de minister van Buitenlandse Zaken getrokken besluiten. De opsteller, die over een syntetizerende geest beschikt, is alleen maar beknopt geweest.

De verklaringen van Paul-Henri Spaak, na de uiteenzettingen van de diplomaten, zijn klaar en duidelijk. Ze zijn eveneens belangrijk. In de meest categorische bewoordingen wordt het essentiële van de Belgische buitenlandse politiek bepaald. *Nous ne ferons pas de faux pas. Nous y sommes tout à fait décidés. Vous pouvez le dire*. Zo wordt de grondstelling bepaald. Hoe kan men daarin geen antwoord vinden op de vrees van burggraaf Davignon ? Zelfs de uitdrukking « misstap » (*faux pas*) steeds in de mond van de ambassadeur, wordt door de minister uitgesproken. Deze windt er geen doekjes om. Hij wil goed begrepen worden. En hij wil ook duidelijk herhaald worden. Dat verklaart hij uitdrukkelijk : *Vous pouvez le dire*. En dat geldt voor de vijf hoofdsteden. Voor Parijs en Londen, om een einde aan alle bekoringen te stellen. Voor Berlijn, om het wantrouwen weg te nemen. Voor Den Haag, om er het krediet van de Belgische neutraliteit te versterken. Voor Rome, opdat het er gekend zou zijn en voortverteld worden.

Aan dit fundamenteel beginsel, voegt Spaak nog gevolgtrekkingen toe. Een eerste is eigenlijk slechts een verduidelijking ervan : *Nous ne ferons appel à nos garants que si nous sommes effectivement envahis. C'est décidé ainsi, malgré les risques que cela peut présenter* (41). De tweede is subtieler in de toepassing. De kern van het betoog van de minister luidt als volgt : *Pour le cas d'une attaque limitée aux Pays-Bas, nous ne prenons aucun enga-*

(40) Officiële residentie van Mussolini te Rome.

(41) Zonder enige twijfel is het deze, volkomen duidelijke zin, die burggraaf Davignon in zijn Mémoires vervangen heeft door de sybillijnse formulering : ... *ne pas provoquer l'entrée des Allemands sur notre territoire, malgré les risques pouvant en résulter* (zie hiervoor, p. 185, noot 12).

gement. Comme je l'ai dit le 19 décembre, il n'y a pas d'automatisme. Nous serions gravement menacés. Mais nous nous réservons d'agir suivant les circonstances ⁽⁴²⁾.

Deze « hypothese Nederland » loopt sinds maanden als een draad door de bekommernissen zowel van Brussel als van Londen en Parijs. Ze wordt telkens weer ter sprake gebracht bij elk debat en bij elke crisis. Dat komt omdat algemeen bekend is dat het Nederlandse militaire apparaat het zwakste is van West-Europa. Duitsland zou hierdoor verleid kunnen worden om in dat land uitstekende lucht- en duikbootbasissen tegen Groot-Brittannië te verwerven. De operatie zou gemakkelijk zijn. Nederland alleen is niet in staat lang weerstand te bieden. Hitler zou alle troeven in handen hebben. Hij zou zowel over een verpletterende overmacht als over een volledige bewegingsvrijheid beschikken. De Belgische neutraliteit zou immers de tussenkomst van Franse en Britse hulp te land onmogelijk maken. Het transport langs de zee, dat veel moeilijker in beweging te krijgen is, zou vermoedelijk te laat komen.

Zo dat gebeurde, zou België zich in een onhoudbare positie geplaatst zien. Eens meester van Nederland, zouden de Duitsers ook baas over Antwerpen zijn, waarvan ze de toegangswegen zouden beheersen. Hun strijdkrachten konden dan niet alleen in het Oosten, maar ook in het Noorden ingezet worden. Een koncentriscbe inval zou gemakkelijk de Belgische verdedigingslijnen overspoelen, alvorens Fransen en Britten de tijd zouden hebben het Belgisch leger, dat met eigen middelen onmogelijk zo'n lang front kan houden, te steunen.

Alle militaire competenties in Brussel zijn kategorisch : België moet een Duitse inval in Nederland als een *casus belli* beschouwen ⁽⁴³⁾. De mening van de politieke autoriteiten is nauwelijks verschillend, maar wordt genuanceerder uitgedrukt. Op 19 december 1939, bij de bespreking van het budget van Buitenlandse Zaken, verklaarde Paul-Henri Spaak in de Kamer van Volksvertegenwoordigers :

Pour ma part, je n'hésite pas à déclarer que militairement, économiquement et moralement, une Hollande indépendante et neutre est d'un intérêt vital pour la Belgique. Je crois inutile de développer des vérités aussi évidentes.

Je veux plus qu'bier encore — les événements me l'ordonnent — éviter tout automatisme de la politique étrangère belge ; je désire garder les mains entièrement libres et juger les situations, tous les éléments étant

(42) Omwille van de logische volgorde zijn we hier even afgeweken van de tekst der notulen, die luidt : *En ce qui concerne une attaque sur les Pays-Bas, nous ne prenons aucun engagement. Comme il l'a dit le 19 décembre, il n'y a pas d'automatisme. Nous serions gravement menacés, mais nous ferons suivant les circonstances.*

(43) Zo onderzocht, op 14 september 1939, generaal Van Overstraeten met de koning de mogelijkheid dat alleen Nederland aangevallen zou worden. Het besluit was : *Nous devons donc considérer toute insulte au territoire hollandais comme une atteinte à notre propre inviolabilité* (V.O., I, p. 361-362). Zo ook ondervroeg graaf Capelle, op 13 december 1939, generaal Nuyten, die hem met militaire vrijmoedigheid antwoordde : *Si la Hollande est envahie, nous devons intervenir. C'est aussi l'avis du général Galet. Les Allemands installés dans le Brabant septentrional arrivent sans difficulté à Anvers qui ne peut se défendre... Une fois les Allemands à Anvers, nous sommes fichus...* (Graaf Capelle was zo vriendelijk ons deze inlichting mee te delen).

connus. Aussi je considère que ce serait une imprudence d'arrêter, dès maintenant, définitivement l'attitude que nous aurions à prendre dans l'hypothèse où la situation de la Hollande serait modifiée. Mais j'ajoute avec fermeté qu'il serait insensé de proclamer qu'un tel événement nous laisserait indifférent (44).

Noch automatisme, noch onverschilligheid, zo luidt eigenlijk de formule, die de minister van Buitenlandse Zaken herneemt op 5 april. Tenslotte wordt de mening van de militairen bijgetreden. Alleen is er wat meer bewegingsvrijheid, al was het maar om tijd te hebben overleg te plegen met Parijs en Londen. Die formule vermijdt de « misstap », in die zin dat ze weigert blindelings een vooraf uitgestippeld plan te volgen, alvorens de gebeurtenis een vaste vorm krijgt. Die formule past trouwens volkomen in de algemene bepaling van de Belgische buitenlandse politiek, zoals Spaak die schetste op 19 december 1939 :

Qu'il me suffise... de répéter ici avec force que « la Belgique est neutre et qu'elle entend le rester aussi longtemps que son indépendance, l'intégrité de son territoire ou ses intérêts vitaux ne seront pas menacés » (45).

De hele nuance ligt in de derde mogelijkheid, die sindsdien meestal miskend werd én door memorialisten én door historici (46). Meestal worden als redenen voor een verplichting van België een einde te stellen aan zijn neutraliteitspolitiek, een bedreiging van zijn onafhankelijkheid of van de onschendbaarheid van zijn grondgebied weerhouden. In die gevallen had het land werkelijk geen andere keuze dan alles in te zetten tegen de aanvaller, om zijn internationale verplichtingen na te komen (47). Maar buiten die om-

(44) KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS, PARLEMENTAIRE HANDELINGEN, Zitting van dinsdag 19 december 1939, p. 195; Philippe MARNAY, *Une campagne de presse en faveur d'une entente militaire hollando-belge en 1939*, in *L'Armée - La Nation*, Brussel, 1 mei 1958, p. 1-12; CENTRE NATIONAL DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE, *Les relations militaires franco-belges de mars 1936 au 10 mai 1940. - Travaux d'un colloque d'historiens belges et français*, Parijs, 1968, p. 94.

(45) KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS, *doc. cit.*, p. 194. — Het is spijtig dat het communiqué van 5 april deze gezaghebbende bepaling, waarvan elk woord afgewogen was, niet overnam. Een herhaling van de verklaringen op 19 december 1939 had hier beter op zijn plaats geweest dan een zin zonder betekenis, die alleen reeds gevaarlijk was door niets te willen zeggen.

(46) Baron Pierre Van Zuylen is ongeveer de enige die er een toespeling op maakt (*op. cit.*, p. 519), maar Fernand van Langenhove rept er met geen woord over, evenmin als Paul-Henri Spaak (Paul-Henri SPAAK, *Combats inachevés - I - De l'Indépendance à l'Alliance*, Parijs, Librairie Arthème Fayard, 1969). De oud-minister van Buitenlandse Zaken herinnerde zich dat aspect van de Belgische buitenlandse politiek niet meer. Als gevolg van vragen die we hem stelden, heeft hij dan echter in zijn persoonlijke papieren opzoeken gedaan. Daar vond hij dan de ontwerpen van de nota's, die de regering desgevallend aan Berlijn, aan Londen en aan Parijs zou gericht hebben. Zelfs een recent werk als *L'An 40* vermeldt trouwens nog dat *seule l'agression effective déclencherait l'appel à l'aide* (Jules GÉRARD-LIBOIS et José GOTOVITCH, *L'An. 40 - La Belgique occupée*, Brussel, CRISP, 1971, p. 18).

(47) Herinneren we er alleen aan dat door hun Verklaring van 24 april 1937 de regeringen van de Franse Republiek en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland ont pris acte des vues qu'il appartenait au Gouvernement belge d'exprimer lui-même touchant les intérêts de la Belgique et plus particulièrement : 1° de sa détermination à plusieurs reprises et publiquement affirmée, a) de défendre avec toutes ses forces les frontières de la Belgique contre toute agression ou invasion et d'empêcher que le territoire belge ne soit utilisé, en vue d'une agression contre un autre Etat, comme passage ou comme base d'opérations par terre, par mer ou dans les airs; b) d'organiser à cet effet, de manière efficace la défense de la Belgique; ... (*Documents Diplomatiques Belges, op. cit.*, deel IV, Dokument nr. 227, p. 564).

standigheden, waarin de beslissing tot geen enkele aarzeling aanleiding kon geven, had men dus ook reeds het probleem bekeken in verband met de houding, die moest aangenomen worden bij een Duitse aanval, die tot Nederland beperkt zou blijven. Tijdens het alarm van november 1939, meer bepaald in de avond van vrijdag 10 november, op het ogenblik dat Nederland het slachtoffer van een aanval scheen te worden, had de ministerraad er uitvoerig over beraadslaagd. Er werd zelfs overeengekomen dat de bevoegdheden van de ministerraad zouden overgedragen worden op de eerste minister, de minister van Buitenlandse Zaken en de minister van Landsverdediging, om hen de gelegenheid te geven de nodige maatregelen te treffen zo de Duitse troepen in Limburg en Noord-Brabant, de Nederlandse provincies aan de grenzen van België, zouden opereren. Die overdracht was niet van kracht indien de Duitsers boven de « grote rivieren » bleven⁽⁴⁸⁾. Vandaar ook de weigering van een automatisme, geuit door Spaak in de Kamer vanaf 19 december en herhaald op 5 april in bijzijn van de Belgische diplomaten verenigd in de Wetstraat.

Op het ogenblik dat, met de lente, het gevaar van een Duits militair initiatief nadrukkelijker wordt, geeft de diplomatieke conferentie aan de minister van Buitenlandse Zaken de gelegenheid de algemene toestand te onderzoeken en de gedragslijn, die de leiders van het land sinds het uitbreken van de tweede wereldoorlog gevolgd hadden, opnieuw te beklemtonen.

Er is nog steeds de hoop opnieuw aan de storm te ontsnappen. Moest dat zo niet zijn, dan denkt men een goed figuur te slaan. Davignon schrijft in zijn *Mémoires*: *J'avais pour voisin de table une personnalité militaire. Je lui fis part de mes craintes relatives à une agression plus ou moins prochaine. « Qu'ils viennent, me répliqua-t-elle. Nous sommes prêts. Même seuls, nous pouvons tenir trois semaines »*⁽⁴⁹⁾. Overheersend is echter de bezorgd-

(48) Wij baseren ons hier op het uiterst nauwkeurige getuigenis van Ridder Pierre van Outryve d'Ydewalle, die toen kabinetschef van de eerste minister was en daardoor sekretaris van de ministerraad (Onderhoud van 15 maart 1971). De eersterangsdokumenten in zijn bezit laten toe een verbetering aan te brengen aan de bewering van Baron Van Zuylen volgens welke *aucune décision ferme n'a été prise, sauf celle de donner carte blanche à MM. Pierlot, Spaak et Denis, leur permettant d'agir suivant les circonstances* (op. cit., p. 519). In zijn *Mémoires* herinnert baron Marcel-Henri Jaspard aan die ministerraad. Hij baseert zijn herinneringen op de nota's die hij tijdens de zitting nam (Marcel-Henri JASPAR, *Souvenirs sans retouche*, Parijs, Librairie Arthème Fayard, 1968, p. 285-286). Zonder aarzeling schrijft hij: *Ce Conseil se termina tard dans la nuit: il avait pris, à l'unanimité, la décision de se jeter dans la guerre si la Hollande était envahie* (op. cit., p. 286). Deze voorstelling behoeft echter een correctie in een andere richting dan dewelke de versie van Baron Van Zuylen behoefde. Generaal Van Overstraeten van zijn kant noteert met een bitterscherpe pen, op 11 november: *Il paraît que, hier soir, les ministres ont tenu un grand Conseil qui a discuté la stratégie alliée et des plans militaires et économiques... On a examiné longuement l'intervention en faveur de la Hollande si celle-ci était seule attaquée; et l'on a subtilement distingué l'attitude à tenir suivant que cette invasion se limiterait ou non à la partie située au nord de la Meuse!* (V.O., I, p. 419; V.O., II, p. 153).

(49) Burggraaf Jacques DAVIGNON, op. cit., p. 216. — Na deze uitspraak van « een militaire personaliteit » gebracht te hebben, stelt de ambassadeur de vraag: *Boutade ou conviction?* Hij geeft er geen antwoord op. Maar de repliek heeft zeker meer inhoud dan alleen maar een boutade. De *drôle de guerre* zou evengoed *le temps des illusions* genoemd kunnen worden.

heid niets te doen, dat moeilijkheden zou kunnen uitlokken. De eerste zorg is niet de vergissing van een « misstap » te begaan, waartegen de ambassadeur te Berlijn altijd opnieuw waarschuwt. Vrede op zichzelf is een onschatbaar bezit, waarvan niemand graag afstand doet. Daarbij komt dan nog dat in periodes van internationale spanningen een land er alles bij te winnen heeft eendracht in het binnenland te vertonen. Zo er verschillende stromingen bestaan, zoals dat in België het geval is, moet er nog meer voorzichtigheid aan de dag gelegd worden. Indien er toch een invasie zou komen, dan moet het zo gebeuren dat de aanvaller in de ogen van allen met schande beladen wordt. En daarbij moet ook gezegd worden dat de konjunktuur geen avontuur toelaat. Daarvoor moet men slechts herlezen wat de ambassadeurs te Berlijn, Londen, Parijs en Rome meedeelden. Na al die jaren, kunnen hun analyses profetieën genoemd worden.

De uiteenzetting, die op het ogenblik zelf de meeste indruk maakte op de toehoorders, was niet die van Davignon. De opinie van de ambassadeur te Berlijn is reeds lang gekend. Zijn sombere blik op de toekomst kent iedereen al te goed. Die visie wordt evengoed gedragen door zijn weinig tot optimisme geneigd karakter als door een realistische kijk op de toestand. Het alarm van november, gevolgd door dat van januari, bevestigde de dreigende bedoelingen van het Derde Rijk. Niemand verwacht zich dan ook aan gunstig nieuws uit Berlijn⁽⁵⁰⁾. Maar de pijnlijke indruk wordt vooral verwekt door het weinig opwekkende beeld dat de ambassadeur te Parijs van de Franse situatie schetst. Pol Le Tellier was er zeker nooit op uit illusies te scheppen in zijn rapporten. Er is echter een groot verschil tussen de opeenvolgende verslagen, goed overwogen en met alle zorg besteed aan een geschreven tekst en een mondelinge uiteenzetting, die alle overwegingen, tot dusver slechts in verspreide orde gekend, bij elkaar brengt en dat dan met de bijkomende kracht van het gesproken woord. De sensatie is nog groter, daar de Belgische vertegenwoordiger te Parijs in Brussel bekend staat als een grote vriend van Frankrijk. In het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken, dat niet al te gunstig tegenover de Derde Republiek staat⁽⁵¹⁾, wordt hij zelfs als francofiel bestempeld. Wat door iemand anders uitgesproken voor de uitdrukking van wantrouwen zou doorgaan, bezit bij hem de trekken van een juiste voorstelling van de werkelijkheid. De natuurlijke bezadigdheid

(50) Meer bepaald op 10 januari deed een Duits vliegtuig een noodlanding te Mechelen-aan-de-Maas. De passagier, een majoor der valschermspringers, had dokumenten bij zich, die uitwezen dat het Duitse opperbevel van plan was door België te trekken om Frankrijk aan te vallen (Jean VANWELKENHUYZEN, *La drôle de guerre en Belgique. - Des plans tombés du ciel*, in *Histoire de notre Temps - Toute la Vérité*, n° 2, Parijs, Librairie Plon, 1967, p. 149-181).

(51) In zijn *Mémoires* schrijft Paul-Henri Spaak: *Dès mes premières conversations avec mes conseillers, je m'aperçus qu'ils étaient assez mal disposés envers la France. De* gewezen oud-minister vermeldt zijn eerste reactie van verrassing, maar verklaart dan: *Les Français, si souvent intelligents, dont l'esprit logique fait merveille dans les réunions internationales, qui disposent d'une langue, incomparable outil de discussion, sont souvent aussi, dans la diplomatie au moins, hautains, dédaigneux, très sûrs d'eux-mêmes et assez méprisants pour leurs partenaires qui n'ont pas toujours leur élégante facilité* (op. cit., p. 38).

van Pol Le Tellier, zijn exquise wellevendheid, naar de beste traditie van de diplomatie, tot zijn bijna broos te noemen delikaat voorkomen, dat nog benadrukt wordt door de diskretie van zijn houding, dat alles pleit ervoor hem niet te verdenken van enige overdrijving. Wat hij rapporteert, met leedwezen dat hij zelfs niet tracht te verbergen⁽⁵²⁾, heeft een grote weerklank. Dertig jaar later herinnert Baron Pierre van Zuylen zich nog hoe de eerste minister uitriep : *Mais ce n'est pas possible ! Ce n'est pas possible !*⁽⁵³⁾. Het valt hem zwaar aan te nemen dat de toestand zo slecht is in een land, naar hetwelk de sympathie gaat van de meerderheid van de Belgen. Er is tevens teveel verschil tussen de uiterlijke schijn van zekerheid, met veel zand in de ogen opgebouwd, en de innerlijke zwakheden die plotseling onderstreept worden. Hubert Pierlot moet nochtans het getuigenis van de ambassadeur aanvaarden. Het is echter zo dat deze laatste geen onheilspellende uitspraken wil doen. Hij beklemtoont alleen dat hij niet gelooft *à la réelle volonté d'offensive de nos amis du Sud avant un temps assez long*⁽⁵⁴⁾.

Wanneer baron de Cartier van zijn kant een beter beeld van het Britse moreel schetst, gaat hij toch akkoord met zijn kollega te Parijs om vast te stellen dat men « geen welomschreven plan » heeft te Londen⁽⁵⁵⁾. Deze samenlopende vaststellingen legt de korte nota uit in het karnet van de eerste minister, waarin hij nu en dan zijn bevindingen noteert : *Impression intéressante. Je suis effrayé en songeant au peu d'imagination que semblent montrer les Alliés. Où cela nous conduit-il ? Sans doute à une guerre longue*⁽⁵⁶⁾.

Die enkele lijnen maken de schets volledig van de weinig benijdenswaardige toestand waarin België zich bevindt, geklemd tussen Duitsland, onderhevig aan acute aanvalsdrijf aan de ene kant, en aan de andere kant Frankrijk, dat slecht hersteld is van de slachting van de eerste wereldoorlog en weinig geneigd tot aktie over te gaan, en Engeland, dat nog steeds in zijn *splendid isolation* gelooft, ver van de harde werkelijkheid. Door de gelegenheid te geven zich daarvan rekenschap te geven, brengt de diplomatieke konferentie van 5 april 1940 een korte inhoud van enkele kenmerken van de « gekke oorlog ». Het schijnbare evenwicht der krachten verborg ternauwernood een schrijnende onevenwichtigheid van de bedoelingen.

(52) Burggraaf Jacques DAVIGNON, *op. cit.*, p. 215.

(53) Baron Pierre Van Zuylen, onderhoud met de auteur op 22 januari 1974.

(54) Burggraaf Jacques DAVIGNON, *op. cit.*, p. 215.

(55) Zie hiervoor, p. 190.

(56) Gravin Hubert Pierlot, brief van 21 september 1973 aan de auteur.